

KONRADO VIDUCHO UŽRAŠAI

1946 m. birželio 16 d.

Aš žmogus?

Ar kada nors buvau žmogus?

Aukščiau užrašiau datą. Aštuonerius metus nežinojau, kokia šiandien savaitės, mėnesio diena, dažnai netgi koks mėnuo. Tik apytikriai. O dabar žinau. Po ranka turiu kalendorių. Šiandien sekmadienis. Šventa diena.

Žiūriu į savo rankas. Vieną bandau ištiesinti, prilaikyti sąsiuvinį kairiaja, nes esu dešiniarankis, dešine laikau pieštuką. Abi nusėtos vočių, senų ligų randų, dešinei trūksta vieno mažojo piršto narelio, nušalęs labai seniai, kairei trūksta viso mažojo piršto ir didžiosios dalies vidurinio, bet tai dėl nelaimingo atsitikimo kertant mišką. O gal ir ne dėl atsitikimo, jau neprisimenu. Gal Rebanas tada tyčia tai padarė. Šiaip ar taip, estiškai jo pavardė reiškia lapiną. Taip jis sakė. Gal specialiai. Lapinas. Gal tie pirštai dar kur nors guli, tai yra pirštų kaulai, po tris narelius kiekvienas, samanose, paskendę puvenose, po pušycos šluotelėmis su jos vėjo kedenamais baltų pūkų kamuolėliais.

Nežinau, kaip pušyca vadinama lenkiškai ar vokiškai, bet rusiškai būtent taip, пушица, tai toks augalas su tarsi medvilnės kuokštais, auga senduchoje, kur medžiams jau per šalta. Cholode iš tų kuokštų darė dagtis akmens lempoms su ruonių taukais. Jukagyre Ibisė išmokė mane pluoštą sukti pirštais, suvynioti, kad išeitų daili gija, per silpna, kad būtų virvelė, bet gerai sugerianti skysčius, puikiai tinkanti dagčiai. Geriausia pušyca augo Severe, didelio rūkstančio kalno papėdėje, ten poliarinės medvilnės kuokštai buvo didžiausi, vija iš jų tokia stipri, kad net galima naudoti kaip siūlus.

Tačiau ten, kur praradau pirštus, tai negalėjo būti pušyca, ten, kur praradau pirštus, dar augo medžiai ir tanki taigos paklotė, kad jau tai nutiko kirtime, senducha ir senduchos pušyca, ir samanos, ir pažeme nusidriekę gluosniai, tai buvo vėliau. Kažkur kitur. Gerokai prieš visa ką.

Tad gal guli po uogomis apkibusiu krūmu, uogomis sultingomis ir saldžiomis, valgėme jas kirtime, tik reikėjo būti atsargiems, nes nuo kai kurių galėjai susirgti, o ligonis ten, toje vietoje, kurios pavadinimo nenoriu ištarti, ligonis ten tai buvo lavonas.

Gal guli. Man nebuvo jų gaila, ir taip buvo niekam tikę dėl to, kad nuolat stipriai spaudžiau kotą, susirietę kaip nagai, be to, septynis ir du trečdalius piršto vis dar turiu, su jais daug ką galima padaryti. Iš jų uogos ištraukė visą saldumą, iš tų mano pirštų, kuriuos man atėmė gyvenimas. O tie, kurie dar liko, atrodo kaip mano prosenelės pirštai, kuriuos surietė reumatizmas, išsukioti, sulaužyti ir sugiję. Bet man dar tarnauja. Gaiduką nuspaus.

Bet ar aš dar žmogus?

Rašau tuos žodžius iš lėto, pieštukas girgžda. Labiau patiktų plunksnakotis, bet jo neturiu. Pagaliau čia, šiaurėje, rašalas užšąla, o pieštukas rašo ir šaltyje. Nors dabar šilta. Gal kur nors pasaulyje yra tokių plunksnakočių, kurie rašo ir šaltyje.

Dičkis davė man tą sąsiuvinį ir pieštuką išeidamas. Pasakė, kad jam jo jau neppureiks. Tai buvo netrukus po to, kai sulaužė man nosį, bet rašyti pradėjau tik dabar, po dviejų vienatvės mėnesių.

Dičkis vadinosi ne Dičkiu, o kažkaip kitaip. Žanas ar panašiai, aš to negalėjau ištart, nors turiu užsirašęs. Mažius buvo vardu Žiulis, kaip Vernas, kurį vaikystėje noriai skaitydavau vokiškai, bet aš buvau linkęs vadinti juos taip – Dičkis ir Mažius, nes daug ir nesišnekėjome, nors moku kelias kalbas.

Vokiškai, pavyzdžiui, išmokau pradinėje mokykloje, lenkiškai vėliau, lenkų socialistų saviugdų būreliuose, nebuvo sunku, nes namuose buvo kalbama mūsiškai, tai lenkiškai lengvai supratau, angliškai truputį mokiausi Marineschule kaip papildomą kalbą ir kažką suprantu, nors turbūt jau būsiu viską pamiršęs. Rusiškai išmokau tik tada, kai su Radeku atvažiavau į Maskvą, na, ir išmokau gerai, septyniolika metų Rusijoje gyvenau su ta rusiška kalba, su Sofija irgi kalbėjausi rusiškai, nors ji vokiškai mokėjo geriau nei aš rusiškai. Baisoka buvo kalbėti vokiškai, suprantamas dalykas.

Šiaip ar taip, Dičkis ir Mažius kalbėjosi prancūziškai, tai yra kalbėjo Mažius, taip pat žinojo kelis žodžius angliškai ir kelis žodžius vokiškai, ir iš pradžių kažką ten vienas kitam pasakojom, tai yra daugiausia pasakojo Mažius, aš klausiausi, juk nekalbėsiu jam apie vietą, kurios pavadinimo nenoriu prisiminti, nei apie Cholodą, nei apie Severą ir jo didelį rūkstantį

kalną. Dičkis apskritai beveik nekalbėjo, tarsi būtų pamiršęs žmogišką kalbą.

O gal ir aš jokia žmogiška kalba nesakau nė žodžio, tik kartoju kaip papūga. Mūsų komendantas, iš pirmųjų vietų, kurių pavadinimų nenoriu prisiminti, atleisk man tai, mano nelaiminga, nes neegzistuojanti skaitytoja, turėjo tokią papūgą, visą pilką, tik su raudona uodega, ji sėdėjo narvelyje ir šūkavo: „К черту Троцкого!“ ir „Ленин молодец! Сталин молодец!“, bet paskui apsiblausė, išsirovė plunksnas ir galiausiai nugaišo, ir komendantas per rikiuotę pareiškė, kad tai niekšų trockistų sąmokslas, ir todėl į darbą eisime valanda anksčiau.

Na tai gal ir aš jau kaip ta papūga, kuri juk nežinojo, nei kas tas Trockis, kodėl sėdi sau toje Meksikoje ar Paryžiuje, nežinojo, kas toks tas Leninas ir Stalinas, gal ir aš jau tik kartoju girdėtus žodžius, gal jau nebežinau, kas už jų slypi.

Vis dėlto rašau, tiesa? Rašau aš lenkiškai. Po viso to nemėgstu rašyti kirilica, o lenkiškai, nors žinau, kad nelabai taisyklingai, bet kažkaip ėmiau ir pamėgau, nes lengvai man tie mokslai ėjo, po to, kai draugai iš PPS suorganizavo Zabožėje savišvietos kursus, paaiškėjo, kad ta lenkų kalba panaši į mūsų šnektą, nors tarsi kokia nenatūrali, truputį lyg koks juokingas grafas ką nors sakytų, ir man atrodo, kad dėl to nenatūralumo labiau tinkama rašyti, nes kalbėti lenkiškai baisiai kvaila ir man visada lenkiškai kalbėti buvo gėda, nes kai žmogus kalba lenkiškai, su tais visais ponais ir poniomis, su a ir ę, tai iš karto skamba tarytum koks nors lenkų šlėkta pasipūtė ir arbatą gerdamas mažąjį pirštelį atkišo kaip mažo paukštelio sparnelį, na, groteskiškai žmogus skamba kalbėdamas

lenkiškai, visada kaip juokdarys, o mūsiškai skamba kaip reikiant, be jokio pasipūtimo, kaip savas žmogus, normaliai. Ir rusiškai normaliai, be pasipūtimo, be ponų ir ponių, be ą ir be ę, kaip valstietis ar boba, normaliai, o ne kokie ten ponai, chui juos ten kas žino.

Bet lenkiškai rašyti gerai, lenkų kalba kažkaip tinka rankai, netgi tos ę ir ą rašosi ne per blogiausiai. Na, šitaip būna su kalbomis, su kalbėjimu ir rašymu.

Neprisimenu, kada rašiau paskutinį kartą. Kada paskutinį kartą laikiau rankoje plunksnakotį arba pieštuką.

Cholode nebuvo rašymo reikmenų. Niekam jų nereikėjo, nes ten niekas nieko nerašė, žmonės daugiau įsiminė, nei rašė. Širdyje žinojo. Vietovėje, kurios pavadinimo nenoriu ištarti, irgi nebuvo kuo rašyti, nebuvo ir dėl ko rašyti, nei apie ką, nors mačiau ten poetą, kuris ant kažkokių susirankiotų popiergalių kraštelių rašė savo eiles, o paskui mokėsi jas atmintinai, bet jų nelabai prireikė, kai jau numirė, normaliai, badu. O aš nieko neužsirašinėjau ir nieko nenorėjau įsiminti.

Vadinasi, dar anksčiau. Daug anksčiau rašiau dažnai, beveik kasdien, daugiausia laiškus, pirmiau Sofijai iš karo ir paskui po karo, kai mus dislokavo Kaukaze, kur badavome ir mes, ir arkliai, šeriami nuplikytais kapojais ir supuvusiais šiaudais, nuplėštais nuo valstiečių trobų stogų. Paskui, kai su Sofija jau kartu gyvenome Maskvoje, rašiau seniems draugams, nes naujų neturėjau, rašiau net į Vokietiją, kas buvo ne itin išmintinga, bet tada dar turėjau iliuzijų dėl Pasaulio Proletariato Tėvynės laisvių, o paskui, kai žlugus Radekui apsigyvenome Murmanske, komunalkėje, kad kuo labiau užsimaskuotume, beveik pradingtume, tai jau bijojau rašyti, juk

vienas kvailas žodis tai tikra mirtis. Geriau buvo nerašyti, nei laiško, nei atvirlaiškio ir jau neduokdie dienoraščio.

Bet dar su Vilena ruošėme pamokas, tai kažką ten su vaiku rašėme, bukvomis sąsiuvinėlyje, lenkų ir vokiečių kalbų mokyti neturėjome drąsos, nors Sofija paprastai kalbėdavo su ja norvegiškai, tai buvo tada, kai mums gimė antra dukrytė, pavadiname ją Ninel, tai yra Lenin, skaitant nuo galo, tada jau nieko nebuvo rašoma. Visi užrašai, viso gyvenimo, visos užrašų knygutės, lapeliai, gauti ir per kalkę nukopijuoti išsiųsti laišakai – viską tada su Sofija sudeginome, bet vis tiek nepadėjo, nors ir nepakenkė.

Atmintis tegu lieka atmintimi, tuščia ir kintanti kaip mes, žmonės, materija mumyse keičiasi, nes valgome, virškiname, materijos dalelės nusėda mūsų kūne, o kitas pašaliname, mūsų kūnuose nėra nieko pastovaus, mes iš materijos kaip banga iš vandens atsirandame, kylame kaip banga ir gęstame, o mūsų atmintis su mumis, kintanti, atspindžio atspindys, tai ir gerai, kad sudeginome viską, ką turėjome užrašyta. Man nebuvo gaila ir negaila dabar. O dabar rašau tik todėl, kad niekas šito neskaitys, mano brangi, bet neegzistuojanti skaitytoja.

Paskutinį kartą gal rašiau daug kartų, vėl ir vėl, sulaužytais pirštais vos nulaikydamas man paduotą plunksnakotį, sėdėdamas prie stalo priešais tą malonų palankų žmogų, atrodantį kaip garbus profesorius ar chirurgas, žilstelėję plaukai, ant nosies apvalūs akiniai vieliniuose rėmeliuose, žili trumpai pakirpti ūsai, lygūs skruostai ir netgi kažkokio gero odekolono kvapas. Veikiausiai angliško. Jei kokie nors dalykai žmogui tinka, tai jie būtinai bus angliški. Tik jų politika chujova. Žodžiu, jis atrodė kaip profesorius, gal net anglų, orus su tais ūsais.

Tik munduras jam kažkaip netiko. Ne todėl, kad blogai pasiūtas, jo žalia apsiūta gimnastiorka buvo puiki, pritaikyta jo sportiškai figūrai, aiškiai siūta pagal užsakymą, kaip ir žydros galifė kelnės su siaurais raudonais lampasais, kaip senais laikais įprastai vilkėdavo karininkai. Tiesiog prie jo ramaus malonaus veido kažkaip netiko ta gimnastiorka su ryškiai raudonais apykaklės atvartais ir majoro atskyrimo ženklais, ir rūpestingai išsiuvinėta NKVD emblema – kalavijas ir skydas – ant peties, prisegta trimis žalvarinėmis kniedėmis, kurias labai gerai prisimenu, tas kniedes.

Laikiau delnuose plunksnotą arba pieštuką, žmogus profesoriaus veidu pastūmė man popieriaus lapą, visą prirašytą mašinėle tarsi mano, bet ne mano žodžių. Paklausė, tai ką, Konradai Vilgelmovičiau, užsirūkysite? Linktelėjau galvą arba nelinktelėjau, o jis iš stalčiaus ištraukė puošnų „Troikos“ popirosų pakelį, brangių popirosų. Ant viršelio buvo nupiešta senovinė rusiška trikinkė, kitoje viršelio pusėje irgi gražiai nutapytas Kremliaus vaizdas. Atlenkė ploną popierių, išėmė iš dėžutės didelį popirosą auksiniu kandikliu, užsirūkė, užsitraukė kaip reikiant, kad neužgestų, paskui įdėjo man į sudaužytas ištinusias lūpas, prieš tai pats atsuko varžtą, tvirtinusį prie stalo lentą, kurioje buvo įkalintos mano rankos.

Pats tai padarė, nes jau paleido staršina, kuris atlikdavo tokius dalykus. Tegu eina namo, turi vaikų, lai pasidžiaugia tėvu, pasakų jiems paskaitys, radijo paklausys, pasakė šiltai šypsodamasis.

Anksčiau mano rankos gulėjo prispaustos prie stalo lenta su angomis, kad žmogui profesoriaus veidu būtų patogiau įtikinti mane prisipažinti kaltu, ko aš padaryti nenorėjau, bent

jau kurį laiką, labai vildamasis, kad Sofija, Ninel ir Vilena jau saugios.

O net jei kol kas nebuvo saugios, joms grėsė kiti pavojai nei toks rūšys, kuriame sėdėjau kartu su maloniu profesoriaus veido žmogumi, ir jis pyko, kad negali pasiekti manęs per Sofiją, Ninel ir Vileną, ir vis klausinėjo, kur jos, kur jos dabar, ir tai nebuvo protinga, kad klausė, nes jau negalėjo man pasakyti, kad jas sugavo.

O pagaliau aš žinojau, kad nesugavo. Žodžiu, profesoriaus veido majoras pyko ant manęs, todėl ir mano ištiestas plaštakas prilaikė tos išgalvotos priveržiamos dybos, o draugas majoras daužė mano rankas plaktuku, o aš stengiausi sugniaužti jas į kumščius, nors nė kiek nesistengiau, gniaužiau jas nesąmoningai, blaškydamasis ir rékdamas, bet tas nieko nepadėjo, nes rūšys gilus, o draugo majoro stalas rūpestingai prisuktas prie grindų.

Maloniusis draugas majoras nenorėjo, kad gniaužčiau rankas į kumščius, todėl vieną po kito mano pirštą atlenkdavo ir per nagą prikaldavo prie stalo plonomis baldų apmušėjo vinutėmis, tada aš nualpau, ir draugas majoras pats turėjo atsistoti, paimti kibirą vandens ir atgaivinti mane tuo lediniu vandeni, nes, kaip jau rašiau, staršinę paleido namo, tegu vaikai pasidžiaugia tėvu.

Na, ir tada nusprendžiau, kad ką jau čia, pasirašysiu. Gal jau gana. Galiausiai visi pasirašo, sakė majoras, ir buvo teisuus, replėmis ištraukiojo vinis, atsargiai, kad traukiant pernelyg neskaudėtų, atsuko lentą, prilaikiusią mano plaštakas ant stalo, į tas kruvinas ir virpančias plaštakas įdėjo rūkstantį popierusą auksiniu kandikliu, davė popieriaus ir pieštuką ir pasakė,

na tai pasirašykite, Konradai Vilgelmovičiau, ir šiai dienai pakaks, na, aš ir pasirašiau, nes ko gi nepasirašyti.

Manau, kad būtent tada rašiau paskutinį kartą. Tai yra vėliau dar kažką pasirašinėjau, tikrai pasirašinėjau, juk paskui dar nuogas kabojau palubėje, pakabintas ant už nugaros surištų riešų, ir draugas majoras įtikinėjo mane, kad jeigu jau prisipažinau esantis lenkų šnipas, tai reikia išduoti ir savo bendrus. Man atrodė, kad anksčiau buvau prisipažinęs esąs vokiečių šnipas, bet į tą netikslumą nekreipiau dėmesio, nes mano kūno svoris rovė man iš pečių išsuktas rankas. Galiausiai išdaviau, jau nepamenu ką, kiekvieną, apie kurį tik klausė, netgi kad Sofija šnipinėjo Norvegijos naudai, bet dar ne tada, tada sakiau, kad tik aš esu šnipas, ir galų gale staršina, kurio kaip tik tada majoras neišleido namo, mane atrišo, paskui nukryžiavo raidės X forma, galūnes pririšę prie geležinių žiedų, įsuktų į grindis, ir staršina paėmė litavimo lempą, paskui čiupo į saują mano genitalijas, suspaudęs jas taip, kad mano pimpis ir kiaušiai kyšojo iš jo saujos taip, tarsi juos būtų jau nuo mano kūno atskyręs. Bet neatskyrė, kuo įsitikinau, kai jis panaudojo litavimo lempą.

Na ir tada vėl kažką rašiau, pasirašinėjau, ką liepė, o paskui kaip nesava virpančia ranka nurašinėjau kažkokius parodymus, jie turėjo pleistru man nykštį, rodomąjį ir didįjį pirštą priklijuoti prie pieštuko, nurašinėjau, truputį popierių sutepdamas krauju, už tai mane majoras geraširdiškai pabarė, pirštu pagrasino kaip mokytojas pradinėje mokykloje. Ką prisipažinau, neprisimenu, viską.

Po to kaip ir nebuvo progos rašyti. O ir nesinorėjo.

Kam rašyti, jau ir taip per daug prirašyta.

Paskui buvau laikomas laimės kūdikiu. Pirma, todėl, kad tada, kai manęs atėjo, bandžiau pabėgti, per langą. Kaip man paskui visi to pavydėjo, vienas profesorius, regis, entomologas ir, tarsi to nebūtų gana, dar ir žydas, kirtime man papasakojo, kad tuos, kurie jo atėjo, jis dar ir arbata pavaišino, ir tai po to, kai paėmė jo diržą ir batraiščius, juk jis nekaltas, tai turbūt klaida. Linksėjo galvas, arbatą, žinoma, išgėrė ir sakė, kad taip, taip, veikiausiai klaida, eime su mumis, išsiaiškinsime, su savimi nieko imti nereikia, pas mus šilta, pamaitinsime, kai išalksite. Na ir nuėjo, ir davė jam 58-2 paragrafą ir dešimt metų kaip į snukį, o entomologas niekada sau neatleido, kad ta arbata atėjūnus pavaišino, kad geruoju nuėjo, nes juk tai klaida ir viską išsiaiškins. Visi prisiminė panašiai, juk jie nekalti, tai kas čia tokio, nueis ir viską išsiaiškins.

Na ir išsiaiškino, kai jiems laužė pirštus, kai degino arba kai be perstojo mušė, visą valandą, suvyniotus į kilimą, jeigu jų liudijimai buvo reikalingi teisme, kur turėjo atrodyti padoriai, o ne kaip virtuvės muštuku atidaužyta mėsa.

O aš žinojau. Ir to man pavydėjo draugai toje vietoje, kurios pavadinimo nenoriu išstarti, aš žinojau, todėl bandžiau pabėgti, o vienam iš tų, kurie mane suėmė, užvanojau per snukį. Padariau viską, ką galėjau. Aš nenuėjau su jais geruoju, o ne.

Kas būtų galėjęs pagalvoti, kad jokio skirtumo, ir ten, toje vietoje, kurios pavadinimo nenoriu minėti, sėdėjau taip pat kaip jie, ir vis dėlto yra skirtumas, kai sėdi dešimt metų, ir naktį žmogus savęs klausia, kaip ten būtų buvę, jei būčiau pasipriešinęs. Man savęs to klausyti nereikėjo, o profesoriui taip, kas iš esmės irgi neturėjo ypatingos reikšmės, kad sau tą

klausimą užduodavo, nes galiausiai du vagys, tai anksčiau minėtas Rebanis ir toks Gabaidzė, apie kurį papasakosiu vėliau, taigi tiedu urkos vieną naktį jį išprievartavo ir nužudė po to, kai kirtime nesutiko savo kirtimo normos procento atiduoti Gabaidzei. Prieš dvi dienas zekui, kuris kalėjime užsiimdavo paveikslais, liepė profesoriui ant kaktos išstatuoruoti žodį петух ir Dovydo žvaigždę, po to, kai privertė burna patenkinti Gabaidzė, pridėję peilį prie gerklės. Žinoma, tai buvo priverstinė tatuiruotė, profesorius nė nebandė priešintis, nes žinojo, kas bus, jei atsisakys, – Rebanis pasakė, kad jei blaškysis, tai jam kirviu galvą nukapos ir ant nukirstos tą žodį išstatuoruos, tad kaip profesorius labiau norėtų. Na tai labiau norėjo ant nenukirstos galvos. Ir paskui, kitą dieną, tamsią naktį gulėdami ant gultų, visi apsimetėme, kad nesigirdi, kaip Rebanis su Gabaidze juokiasi ir kvėpuoja, ir kaip profesorius rėkia, kai jį permetė per suolą, rankas prie suolo pririšo, nusmaukė kelnes, Gabaidzė jam kilpą ant kaklo užnėrė ir užtraukė, kad profesorius nesispardytų, nes jei spardysis, tai pasmaugs, na tai ir nesispardė pridusintas, ir Rebanis, aukštas, tatuiruotas, su Leninu ir Stalinu ant krūtinės, su antpečiais ant pečių, su išsiskėtusia boba ant pilvo, su simboliais ir raidėmis ant plaštakų, atsistojo už profesoriaus, čiupo jį už klubų kaip bobą ir prievartavo, ir kvėpavo, o mes visi apsimetėme, kad visiškai nieko negirdime, ir tik ryte, kai reikėjo keltis į darbą, entomologą radome permestą per tą suolą, jau atšalusį, vis dar atkištu užpakaliu, su kelnėmis prie čiurnų, su rankomis, pririštomis prie suolo, ir visiškai mėlynu veidu, ir išvirtusiu liežuvium, pa juodusiu, pasidarė kažkaip nejauku.

Bet tik kai kuriems.